Liliana BOTNARI
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

CONCEPTUL DE VARIANT/ INVARIANT ÎN LINGVISTICA MODERNĂ

The concept of variant/ invariant in the modern linguistics

Abstract. This article presents the outlooks of various Romanian linguists and of those from European and Russian area, on the opposition variant / invariant and on their importance for the language's theory. Trying to give a schematic definition, we mention that variant represents the various outputs of one and the same entity and invariant is an abstract term, designating one and the same identity besides its manifestations and modifications. These two concepts generate the notion of language's variability, as on their basis we can observe if a language varies (and it certainly varies and evolves), how it varies, in what manner and what kind of results brings the variation.

Keywords: variability, variant/invariant, code-switching, phoneme, allophone, lexeme, allolexeme, sememe, allosememe.

Variabilitatea limbii ar putea fi definită drept o proprietate a oricărei limbi naturale de a se manifesta în diverse variante. Dacă vorbim despre variabilitate ca termen, instantaneu ne proiectăm gândul la calitatea unei entități de a „varia", de a suporta diverse modificări ale formei sau funcțiilor sale, sub influența diferitor factori externi sau interni, sau la variațiile/varietățile ce pot să apară între părțile unui întreg. Aplicată la domeniul limbii, variabilitatea este o particularitate a acesteia, căci limba mereu a cunoscut şi cunoaşte o evoluție atât în ontogeneză, cât şi în filogeneză, ce se raportează şi la evoluția vieții socioculturale a unei comunități sau chiar a fiecărui membru al acestei comunități lingvistice. Conceptul de variabilitate a limbii, precum şi dualitatea invariant/ variantă, mecanismul lor de funcționare, constituie obiectul de cercetare al autorilor autohtoni, dar şi al celor europeni sau ruşi, căci multe aspecte ale problemei nu au fost elucidate definitiv, necesitând studii şi explicații suplimentare.

E. Benveniste, în lucrarea sa *Problèmes de linguistique générale,* abordează problematica de studiu a lingvisticii şi evoluția acesteia pe parcursul său istoric, definind limba în felul următor: „De la bază până în vârf, de la sunete până la cele mai complexe forme de expresie, limba este o aranjare sistematică a părților. Ea este compusă din elemente formale articulate în combinații variabile, după anumite principii de structură. (…) O limbă nu conține decât un număr redus de elemente de bază, dar aceste elemente, ele înseşi puțin numeroase, permit un mare număr de combinații. (…) Aceste elemente minimale liber asociate conturează anumite configurații specifice, variabile conform

BDD-A26045 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:02 UTC)

sistemelor lingvistice vizate" [1, p. 21]. Astfel, funcționarea unei limbi este posibilă datorită variabilității, or anume diversele combinații şi variante asigură exprimarea şi redarea realității obiective prin intermediul entităților lingvistice.

Abordarea fenomenelor de limbă prin prisma opoziției variant/invariant a fost raportată inițial la domeniul fonologiei, ca urmare a cercetărilor şi studiilor lingvistice efectuate de Şcoala de la Praga, conceptul de variant reprezentând realizarea unei şi aceleiaşi unități (fonem), fonemul ca unitate abstractă fiind chiar invariantul. Mai târziu, în baza principiului izomorfismului, distincția variantă – invariantă a fost extinsă şi la celelalte nivele lingvale.

V. Bahnaru [2, p. 31] menționează că şcoala structuralistă a fost cea care a propus comutarea ca procedeu de reducție a variantelor – „schimbarea unui segment cu altul în acelaşi plan al limbii: mutarea unui segment din planul expresiei (conținutului) în locul altui segment tot din planul expresiei (respectiv conținutului)". Însă, dacă înlocuirea provoacă o modificare oarecare în planul opus, susține V. Bahnaru, segmentele înlocuite unul prin celălalt sunt realizări ale aceleiaşi invariante. Drept exemplu, este înaintată comutarea lui *p* cu *b* în perechea „pară-bară", iar în perechea „atent-atentă" comută „feminin" cu „masculin".

Varietatea lingvistică este o noțiune importantă a sociolingvisticii, care a fost introdusă cu precădere de către William Labov, Marvin Herzog şi Uriel Wienrich în articolul comun *Fundamentele empirice ale unei teorii a transformărilor lingvistice* [3, p. 97-195], pentru a desemna diferențierile depistate într-o anumită limbă, între diversele posibilități de exprimare. Aici lingviştii au avut în vedere atât evoluția diacronică a limbii, cât şi cea sincronică. Pentru a aduce o anumită lumină asupra multiplelor aspecte ale variabilității şi a extinsei tipologii a variantelor, vom apela în continuare la concepția lui Labov despre variabilitate. Lingvistul abordează fenomenul dat sub două mari aspecte: varietățile extralingvistice (şi aici dânsul se referă la varietățile diatopice, diastratice şi diafazice ale limbii), pe care le caracterizează drept termeni ai variației libere, şi variația inerentă sau intrinsecă care vizează în mod direct eterogenitatea intrinsecă a limbii. Cea din urmă caracterizează modul de existență şi de funcționare a unităților lingvistice şi a sistemului limbii în general.

Consultând literatura de specialitate din arealul rus, depistăm un interes deosebit asupra subiectului cercetat. Astfel V. M. Solnțev [4, p. 71-73] vede, în proprietatea „unei şi aceleiaşi" unități lingvistice de a avea diferite modificări în diferite cazuri de uz, generatorul noțiunilor de variantă, pentru denumirea acestor modificări, de invariantă pentru desemnarea în formă abstractă a „unora şi aceloraşi unități" extrase din cadrul modificărilor lor concrete de variere, ca proces al utilizării nemijlocite a variantelor şi de variabilitate, drept totalitatea caracteristicilor fenomenului în genere. Astfel autorul susține că orice unitate a limbii încorporează o multitudine de exemplare şi are o anumită funcție, respectiv, aceeaşi funcție îi revine fiecărui exemplar. Pentru exercitarea funcției date este utilizat un anumit exemplar al unității de limbă în cauză, care se şi defineşte drept variantă. Reformulând, orice unitate a limbii înglobează în sine o diversitate, o clasă de variante. V. M. Solnțev ajunge la concluzia că anume această unitate este invarianta,

BDD-A26045 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:02 UTC)

în sens abstract, iar formele ei funcționale – variantele, doar acestea utilizându-se în limba vorbită. Invarianta este în concepția autorului elementul ordonator, care permite gruparea în clase, subclase etc.

Varianta se referă la diverse realizări ale unei şi aceleiaşi entități, care, în raport cu toate modificările suferite, rămâne mereu aceeaşi. Invarianta este un termen abstract, virtual ce desemnează una şi aceeaşi identitate în afara modificărilor sale – variantele. Totuşi invarianta nu este o entitate superioară, un standard sau o normă exemplară. Pentru T. C. Musaeva [5], invarianta este „denumirea prescurtată a clasei de obiecte, fenomene etc. relativ omogene". Astfel lingvista susține că „fiecare variantă-obiect, parte componentă a unei serii de variante, conține în sine proprietăți invariante inerente fiecărui membru al acestei serii şi poate fi evaluat ca „reprezentant" al invariantei". Astfel, în concepția ei, grupurile de sunete fonetic similare şi funcțional identice ale unei limbi formează serii de variante, a căror denominații – *fonemul A*, *fonemul C* etc. sunt invariante în raport cu realizările lor concrete – variantele. Invariantele însă nu sunt omogene: *fonemul A*, spre deosebire de alofone, nu se pronunță, fiind ca atare denominația unei clase de variante. Prin urmare, dacă vom încerca să pronunțăm *fonemul A,* forma sonoră produsă nu va fi decât una din variantele invariantei date.

Dualitatea invariantă/variantă a fost şi în vizorul cercetătoarei Ch. Meunier [6], care pentru a explica fenomenul variabilității, precum şi tangența acestuia cu evoluția limbii şi cu transformările pe care le suferă respectiva de-a lungul timpului, în hotarele diverselor sociumuri, dar şi sub influența factorilor de natură socială, politico-ideologică sau lingvistică, apelează la teoriile lui Saussure despre limbă şi vorbire (langue/parole), conform cărora limba e definită drept cod utilizat de toți subiecții unei limbi concrete, iar vorbirea apare în procesul de utilizare, de actualizare a acestui cod, ca o infinitate de expresii posibile ale acestui cod. Aici putem constata similitudinea acestei concepții cu cea a lui Solnțev – cea a diversității de exemplare ale unei unități lingvistice.

Em. Vasiliu de asemenea stabileşte o relație directă între conceptul de invariantă şi conceptul de limbă, pe de o parte, şi între conceptul de variantă şi conceptul de vorbire, pe de altă parte: „Sistemul de invariante (…) reprezintă schema, adică limba. Domeniul variantelor, adică realizarea concretă, reprezintă uzajul schemei, adică vorbirea (…)" [7, p. 469]. La V. Bahnaru, pentru planul expresiei, invariantele sunt proprietățile generale ale substanței sonore a limbii, dar variante – parametrii acustici ai sunetelor realizate în vorbire; pentru planul conținutului, invariantele sunt proprietățile generale ale unităților, reflectate în conştiința noastră, dar variantele – actualizarea concretă, realizarea în vorbire a sememului.

Asupra opoziției variantă/invariantă se pronunță şi Al. Graur , S. Stati şi L. Wald în lucrarea comună *Tratat de lingvistică generală,* unde autorii afirmă: „Calitatea de variantă sau invariantă a diverselor unități lingvistice prezintă o importanță primordială. (…) Invariantele sunt compuse din trăsături distinctive mai puține decât unitățile pe care le formează. Acesta e un aspect de bază al economiei organizării lingvistice" [8, p. 221]. Lingviştii Al. Graur, S. Stati şi L. Wald susțin că invariantele trebuie concepute

BDD-A26045 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:02 UTC)

şi descrise astfel, încât valoarea lor să rezulte din relaţiile de opoziţie contractate cu celelalte invariante ale nivelului respectiv, ceea ce presupune un studiu paradigmatic, la care se adaugă studiul sintagmatic al comportării fiecărei invariante în structuri.

Totodată, autorii respectivi se pronunţă asupra opoziţiei variantă/invariantă raportată nivelului fonetic, *fonemul* fiind definit drept „o sursă de trăsături pertinente”, iar *arhifonemul* – „ansamblul trăsăturilor pertinente comune pentru două sau mai multe foneme”. Drept invariante sunt menţionate *fonemele intensive* – accentul şi cele *extensive* – variaţia de înălţime în modul de emitere a unei tranşe sonore, adică intonaţia. Menţionăm că fonemul apare ca o formă invariantă – /a/, /i/ etc. care cunoaşte mai multe pronunţări, mai multe variante fonetice – *alofone*. „Vorbim despre invariante, deci despre foneme atunci când înlocuind un fonem cu altul, făcând o schimbare la nivelul formei, se modifică şi conţinutul, semnificaţia. Ex.: pat/bat/sat/mat (p, b, m, s, l sunt invariante)”. Pe când variantele fonetice, alofonele, sunt atunci când unul şi acelaşi sunet este pronunţat în mai multe feluri, ceea ce nu duce la modificarea semnificaţiei. Astfel Al. Graur susţine că sunetul /e/ rostit în mod diferit în *mere* nu produce schimbarea de sens, la fel, sunetul /n/ în *neam* etc. Varietatea sunetelor concrete (a alofonelor) este nelimitată, în vreme ce varietatea fonemelor este limitată.

În planul nivelului lexical, cuvântul, unitatea lingvistică fundamentală, există atât ca invariantă, cât şi ca variantă. Având în vedere funcţia sa de denumire a noţiunilor, cuvântul este numit în lingvistica modernă *lexem* – invariantă şi *alolexem* – variantă. În *Tratat de lingvistică*, variantele lexicale sunt de mai multe feluri: *semantice*: „inferior” – situat mai jos, „inferior” – de calitate mai slabă; *fonetice*: variante libere – „aldămaş” şi „aldămaş”; variante poziţionale – din it. *il*, *lo* şi *l’*; *gramaticale*: *fac, faci, făcând* etc.

Cristian Moroianu, în articolul său *Tipuri de variante* [9], consideră cuvântul: invariantă *lexicală*, cu o formă-tip şi cu un sens principal; invariantă *fonetică*, cu un înveliş sonor acceptat şi recomandat de normele limbii literare la un moment dat în evoluţia ei; *semantică,* cu un sens principal din care pot deriva sensuri secundare; *gramaticală*, presupunând varietatea flexionară a unei categorii lexico-gramaticale. În cazul când se produc modificări „ce ating corpul fonetic, grafia, accentul, morfemele” formei-tip a unui cuvânt, aşa cum figurează în dicţionare, dar fără ca sensul principal lexical şi cel gramatical să se schimbe, avem *variante* ale aceleiaşi unităţi lingvistice. În continuare lingvistul efectuează o clasificare a variantelor în funcţie de anumite criterii, cum ar fi: caracteristicile morfologice, proveniența, gradul de cultură, vârsta şi mentalitatea vorbitorilor. Din punctul de vedere al caracteristicii morfologice, Moroianu clasifică variantele după cum urmează: *variante lexicale*, care afectează, într-un fel sau altul, forma cuvintelor (fonetica, accentul, grafia, morfemele), *variante afixale* – variaţiile formale ale afixelor, *variante afixoidale* şi *frazeologice*, dar al căror sens rămâne neschimbat în esenţă. În *Lexicologia practică a limbii române,* invarianta semantică (sememul) apare ca o entitate de limbă şi coincide cu definiţiile lexicografice din dicţionarele explicative, în măsura în care acestea reflectă obiectiv realitatea din limbă, în timp ce varianta semantică (alosememul) este o manifestare concretă a entităţii invariante, adică este un fapt de vorbire. [10, p. 94-95]

BDD-A26045 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:02 UTC)

R. Jakobson [11] ne aduce un exemplu lexical care demonstrează concepția lui asupra noțiunii de „markedness in morphological categories". Cuvântul rus *osel* are sensul de „măgar", fiind opus altui cuvânt, *osliha*, care are sensul specific de femelă a speciei date. Primul cuvânt nu conține trăsătura distinctivă a caracterului feminin, spre deosebire de ultimul. Însă acest fapt nu concluzionează că *osel* are doar sensul categoriei masculine, de fapt cuvântul dat are un sens generic independent de gen, care nu denotă că „măgarul" este mascul sau femelă. Doar în cazul când apare concretizarea prin întrebarea „Este o *osliha*?" şi răspunsul „Nu – este un *osel*" cuvântul respectiv capătă categoria gramaticală a genului masculin. Astfel notoriul cercetător consideră că o categorie morfologică poate avea două tipuri de sens, unul „general", o invariantă semantică şi unul specific contextului. Jakobson insistă asupra faptului că semnificația invariantă a cuvântului *osel* nu se referă la diferențele de gen, pe când semnificația contextuală – da. Astfel la nivelul semantic distingem sens contextual şi sens situațional, iar variantele nu pot fi depistate fără existența invariantelor. Or, atât la nivel fonetic, cât şi semantic, problema invariantelor este decisivă pentru analiza unei limbi la o anumită etapă. Mai mult, semantica substantivului *măgar*, examinată sub aspect paradigmatic, are două semnificații invariante: 1. „animal din familia calului, mai mic decât acesta, cu părul de obicei sur, capul mare şi urechile lungi, folosit ca animal de povară şi de tracțiune" şi 2. „Mascul al măgăriței".

La nivelul lexical, opoziția variantă/invariantă permite efectuarea unei categorizări, care face posibilă gruparea obiectelor, conceptelor sau fenomenelor în anumite categorii ale realității obiective. Clasificările în ansambluri de obiecte, fenomene etc. se realizează în funcție de trăsăturile distinctive comune sau diferențiale. Anume aceste trăsături distinctive permit unui concept care se referă la un obiect al realității obiective să poată fi atribuit la 2 categorii diferite.

Christelle Rouet-Delarue se referă la conceptele variantă/invariantă raportate nivelului sintactic şi unităților sale – sintagmele, propozițiile, frazele. Dânsa susține că un discurs poate fi restructurat prin diverse mijloace şi procedee (sintactice, morfologice, anaforice, eliptice etc.), reformularea acestuia fiind strâns legată de dinamica discursivă. Rouet-Delarue consideră că acest fenomen (cel al re-formulării) este posibil doar prin accederea de la „ideea conservării unei invariante", fără de care nu ar fi survenit reformularea. Gradul de conservare a invariantei relaționează întotdeauna cu alegerile şi aptitudinile locutorilor de a poseda limba [12].

În concluzie, opoziția variantă/invariantă a constituit, după cum putem constata din cele relatate anterior, obiectul de studiu al mai multor lingvişti, care prin studiile lor au încercat să elucideze unele aspecte, fie la nivel fonetic, fie lexical sau morfologic. Însă nu putem afirma că s-a spus totul în această problemă, or, limba este mereu în evoluție şi metamorfoză, fiind influențată de diverşi factori care cauzează variațiile şi diferențele ei. Cert este că nu putem trasa o linie de demarcație sigură care ar delimita hotarul între invariantă şi variantă, după cum nu putem separa limba de vorbire sau planul conținutului de planul expresiei. Am putea numi dihotomia variantă/invariantă drept o dualitate a unității lingvistice, invarianta reprezentând forma abstractă, inutilizabilă, iar varianta – realizarea concretă a acestei unități (din multe alte realizări, variante posibile).

BDD-A26045 © 2017 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:02 UTC)

Referințe bibliografice

1. E. Benveniste. *Problèmes de linguistique générale*. Bucureşti: Editura Academiei, 1971.

2. V. Bahnaru (red. resp.). *Lexicologia practică a limbii române*. Chişinău: Profesional Service, 2013.

3. Labov W., Herzog M., Weinreich U. *Fundamentele empirice ale unei teorii a transformărilor lingvistice* (*Empirical foundations for a theory of language change*). În: Lehmann W., Malkiel Y. *Directions for historical linguistics*. Austin: University of Texas Press, 1968.

4. Solnțev V. M. *Вариативность как общее свойство языковой системы*. În: *Вариантность как свойство языковой системы* (тезисы докладов), часть II. Москва: Академия Наук СССР, Издательство «Наука», 1982.

5. Musaeva T. C. *Лингвистические основы понятий «вариантность», «вариант» и «инвариант»*. http://ipi1.ru/images/PDF/2016/67/lingvisticheskie-osnovy-ponyati.pdf (vizitat 02.10.2016).

6. Meunier Ch. *Invariants et Variabilité en Phonétique*, p. 3. https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00142955/document (vizitat 02.10.2016).

7. Vasiliu Em. *Limbă, vorbire, stratificare*, SCL X, 3. Bucureşti, 1959.

8. Graur A., S. Stati şi L. Wald. *Tratat de lingvistică generală*. Bucureşti: Editura Academiei, 1971.

9. Moroianu C. *Tipuri de variante*, 10 p. http://cachescan.bcub.ro/ Cristian_ Moroianu /Tipuri_de_variante.pdf (vizitat 02.10.2016).

10. V. Bahnaru (red. resp.). *Lexicologia practică a limbii române*. Chişinău: Profesional Service, 2013.

11. Caton S. C. Contributions of R. Jakobson. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 16: 223-260 (Volume publication date October 1987). https://isites.harvard.edu/fs/ docs/ icb.topic1270717.files/annurev.an.Caton%20on%20 Jakobson.pdf (vizitat 03.10.2016).

12. Rouet-Delarue Ch. *La reformulation: introduction d'un invariant ou d'une différence sémantique*? 7eme Colloque „Variation, invariant, variété" du Réseau des Linguistes du Grand Est. 22, 23 mars 2013. Université Bordeaux 3. http://www. atilf.fr/ IMG/pdf/Colloque_VariationInvariantVariete2013_Livret.pdf (vizitat 04.10.2016).

BDD-A26045 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:02 UTC)